

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης βρίσκεται βόρεια της αρχαίας Αγοράς της πόλης. Ο χώρος ταυτίζεται με βεβαιότητα χάρη τόσο στα ανασκαφικά ευρήματα: ειδώλια με τις μορφές λατρεύμενων θεοτήτων, αγαλμάτια, ανάγλυφες στήλες, όσο και σε επιγραφές.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το 1982 η περισυλλογή επιφανειακών ευρημάτων σε αγροτεμάχιο της Πέλλας έγινε η αφορμή για να αρχίσει η έρευνα ενός κτιριακού συγκροτήματος, το οποίο όπως απέδειξαν τα ευρήματα από τις πρώτες ημέρες της ανασκαφής ήταν αφιερωμένο στη λατρεία της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης. Η ανασκαφή του ιερού συνεχίστηκε το 1983 και 1985 από την κ. Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Έφορο Αρχαιοτήτων της περιοχής υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας και ολοκληρώθηκε το 1988. Περιορισμένης κλίμακας έρευνα διενεργήθηκε το 1996 και 1997, η οποία απέβλεπε στην διευκρίνιση ειδικών θεμάτων, που προέκυψαν από τη μελέτη του συγκροτήματος.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Πρόκειται για ένα μεγάλο κτιριακό συγκρότημα με απλή αρχιτεκτονική μορφή, χωρίς μνημειακότητα. Είναι κατασκευασμένο με απλά υλικά και εξυπηρετούσε συγκεκριμένες λειτουργικές ανάγκες. Το κτιριακό συγκρότημα καταλαμβάνει ολόκληρο το πλάτος των 47 μ. του οικοδομικού τετραγώνου. Αποτελείται από μεγάλο υπαίθριο χώρο με μικρό ναΐσκο στο νότιο τμήμα και οργανωμένες εγκαταστάσεις στο βόρειο με ένα ακόμα μικρό ναΐσκο, υπαίθριους χώρους, αποθηκευτικούς, εργαστηριακούς, ένα χώρο παράθεσης γευμάτων και μία υπόγεια δεξαμενή (Φωτ. 1–3). Τα αρχιτεκτονικά λείψανα ανήκουν σε δύο οικοδομικές φάσεις. Η παλαιότερη τοποθετείται στο τέλος του 4ου αι. π.Χ., εποχή έντονης οικοδομικής δραστηριότητας στην Πέλλα. Το ιερό αναδιοργανώνεται μέσα στον 3ο αι. π.Χ. και καταστρέφεται την ίδια περίοδο, που καταστρέφεται και η Αγορά στις αρχές του 1ου αι.π.Χ. και από την ίδια, πιθανότατα, αιτία, τον σεισμό.

Μεγάλος είναι ο αριθμός των πήλινων ειδωλίων (Φωτ. 4), που έχει εντοπιστεί όπου κυριαρχούν τα γυναικεία ειδώλια: Αφροδίτης, Μητέρας των Θεών, Αθηνάς, ιερόδουλων, Ερώτων, ζεύγη γυναικείων μορφών με το χαρακτήρα της Μητέρας – Κόρης, του Έρωτος και της Ψυχής. Ένα μόνο ειδώλιο ανδρικής καθιστής μορφής βρέθηκε, μερικές διονυσιακές και θεατρικές μορφές, καθώς και παιδικές να κρατούν βότρυες ή πάνω σε τράγο ή σε δελφίни. Στα πήλινα ειδώλια εντάσσονται και οι πήλινοι βωμίσκοι, οι ερμαϊκές στήλες και ένας κορμός δένδρου με ύφασμα.

Τα πήλινα αγγεία είναι καθημερινής χρήσης. Τα περισσότερα από αυτά βρέθηκαν ακέραια στον χώρο παράθεσης γευμάτων του ιερού. Πολλά λυχνάρια βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής του ναού, του μεγάλου υπαίθριου χώρου και γύρω από αυτόν, στοιχείο που βεβαιώνει, σύμφωνα με την ανασκαφέα Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη την τελετουργική χρήση τους.

Τα μεταλλικά αντικείμενα, χάλκινα, σιδερένια, μολύβδινα και ασημένια διακρίνονται σε εξαρτήματα θυρών και επίπλων, τμήματα αγγείων και εργαλεία. Μολύβδινα ελάσματα και ποσότητες λιωμένου μολύβδου προέρχονται από χώρους

εργαστηριακής επεξεργασίας μαρμάρινων και λίθινων γλυπτών στο βορειοανατολικό τμήμα του συγκροτήματος.

Σημαντικές είναι δύο λίθινες ναόσχημες στήλες, που βρέθηκαν μπροστά στο πρόδομο του ναού του μεγάλου υπαίθριου χώρου και στις οποίες απεικονίζεται η τυπική παράσταση της Μητέρας των Θεών. Είναι κοινά αναθήματα, που κατασκευάζονταν μαζικά και πωλούνταν κοντά στα ιερά της θεάς. Από το στρώμα καταστροφής του ιδίου χώρου προέρχονται μαρμάρινο γυναικείο κεφάλι από ανάγλυφη στήλη, μαρμάρινος βωμίσκος, χέρι μαρμάρινου αγαλματιδίου, που κρατεί περιστέρι.

Τα παλαιότερα νομίσματα του στρώματος καταστροφής είναι Φιλίππου Β', Αλεξάνδρου Γ', Δημητρίου Πολιορκητή, Κασσάνδρου, Αντιγόνου. Τα νεότερα είναι Θεσσαλονικέων, Πέλλης, Φιλίππου Ε', Περσέα, Μακεδόνων και Ρώμης.

Καθίσταται σαφές από τα ανασκαφικά ευρήματα του συγκροτήματος και από την αρχιτεκτονική διαμόρφωση του κτιριακού συγκροτήματος ότι σ' αυτό τον χώρο ασκείτο η λατρεία δύο θεοτήτων: της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης. Με τη λατρεία της Μητέρας των Θεών φαίνεται αρχικά ότι σχετίζεται το νότιο τμήμα του συγκροτήματος. Η λατρεία της Αφροδίτης στο συγκρότημα τεκμαίρεται από μια επιγραφή, καθώς και από τον μεγάλο αριθμό ειδωλίων Αφροδίτης και Ερώτων, που εντοπίστηκαν στο βόρειο και στο βορειοανατολικό τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος. Η παρουσία της Αφροδίτης στο ίδιο συγκρότημα με τη Μητέρα των Θεών αποδεικνύει ότι η Αφροδίτη λατρευόταν εδώ, ως προστάτιδα της πόλης και του δημόσιου βίου. Αν και είναι γνωστό ότι η λατρεία της Αφροδίτης στην Πέλλα είχε κυρίως χθόνιο χαρακτήρα, όπως συνάγεται από τα ταφικά κτερίσματα, ωστόσο, χάρη στην ανασκαφή αυτού του κτιρίου αποδεικνύεται μία ακόμη ιδιότητά της, αυτή, της Πανδήμου.

Σύμφωνα με την ανασκαφέα, οι δύο θεότητες δεν είχαν πιθανότατα διαφορετικούς χώρους λατρείας, αλλά λατρεύονταν στον ίδιο χώρο, δημόσια στο νότιο τμήμα και ιδιωτικά στο βόρειο. Κάτι τέτοιο δεν είναι απαγορευτικό, καθώς οι συγγενικές υποστάσεις τους συνηγορούν σε αυτό. Πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι και οι δύο θεότητες είχαν κυρίαρχη θέση στο πάνθεον της Πέλλας. Εκτός από το ιερό τους στο κεντρικότερο σημείο της πόλης, λατρεύονταν σε οικιακά ιερά, όπως αποδεικνύεται από την αποκάλυψη πήλινων ειδωλίων με τη μορφή τους σε ανασκαφές σπιτιών και σε ιερά.

Το ιερό της Πέλλας δεν ήταν ένα ιερό πανελλήνιας ακτινοβολίας. Εξυπηρετούσε τον τοπικό πληθυσμό και τους ξένους, που συναλλάσσονταν στην Αγορά. Από τις ανασκαφές δεν προκύπτουν στοιχεία μιας οργανωμένης λατρείας, όπως είναι γνωστή από άλλα ιερά. Το μόνο στοιχείο που έχουμε στη διάθεσή μας προέρχεται από έναν «θησαυρό», που βρέθηκε στο ιερό του Δάρρωνα, και περιείχε αργυρά νομίσματα και γυναικεία κοσμήματα, ανάμεσα στα οποία και ένα χρυσό δαχτυλίδι με την παράσταση της Μητέρας των Θεών στη σφενδόνη. Σύμφωνα με την ανασκαφέα αποτελεί το ισχυρότερο στοιχείο για την οργάνωση του ιερού, καθώς εικάζεται ότι ο κάτοχος του δαχτυλιδιού αποτελούσε μέρος του ιερατείου.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι παράλληλα με την εξυπηρέτηση των λατρευτικών αναγκών στο κτιριακό συγκρότημα του ιερού της Πέλλας, μαρτυρείται και η άσκηση εργαστηριακών δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με την παραγωγή αναθημάτων μέσα στο ίδιο το ιερό, τα οποία θα προμηθεύονταν οι πιστοί. Έτσι είναι προφανές ότι οι προσκυνητές μπορούσαν να προμηθεύονται αναθήματα όχι μόνο από τα καταστήματα της Αγοράς, αλλά και από τα ίδια τα ιερά, όπως δείχνει η διαπίστωση εργαστηριακών δραστηριοτήτων και σε άλλο ιερό της Πέλλας, στο συγκρότημα της περιοχής του σύγχρονου αρδευτικού καναλιού, όπου

βρίσκεται το ιερό του Δάρρωνα. Οι ομοιότητες των προϊόντων των εργαστηρίων των δύο ιερών με αυτά της Αγοράς δεν ήταν ανεξάρτητα.

ΣΥΝΟΨΗ

Βόρεια της Αγοράς βρίσκεται το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης, όπου οι δυο θεότητες λατρεύονταν ως προστάτριες της πόλης. Το κτίριο ταυτίστηκε χάρη στα ευρήματα: πήλινα ειδώλια της Αφροδίτης και Ερώτων διαφόρων τύπων, της Μητέρας των Θεών, αναθηματικές επιγραφές σε βωμίσκους, αγαλμάτια, ανάγλυφες στήλες με τη μορφή της Μητέρας των Θεών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαιολογική Έρευνα και Ιστορική Τοπογραφία

- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, Χάλκινο fulcrum από την Πέλλα, *ΑΔ, Μέρος Α: Μελέτες*, 34, 1979 (1986), 138 – 149, πίν. 52 – 54.
- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, Πήλινα ειδώλια παιδαγωγών από την Πέλλα, *Μακεδονικά* 23, 1983, 221–245.
- Μ. Ακαμάτη, Ιερά της Πέλλας, σε: *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη, Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα 9 – 11 Μαΐου 1986* (Θεσσαλονίκη 1990), 195–199.
- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, Πλαστικά αγγεία από την Πέλλα, σε: *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη 1997, 127 – 139.
- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, Το ιερό της Μητέρας των θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα, σε: *Αρχαία Μακεδονία VI, Ανακοινώσεις κατά το έκτο διεθνές συμπόσιο, Στη μνήμη της Ιουλίας Βοκοτοπούλου, Θεσσαλονίκη, 15 – 19 Οκτωβρίου 1996*, (Θεσσαλονίκη 1999), 691–704.
- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, Θησαυρός από την περιοχή του καναλιού της Πέλλας, σε: *ΜΥΡΤΟΣ. Μνήμη Ιουλίας Βοκοτοπούλου*, Θεσσαλονίκη 2000, 377 – 391.
- Μ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Θεσσαλονίκη 2000.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

Μ. Σιγανίδου, Ανασκαφές Πέλλας, *ΠΑΕ* 1983Α, 58 – 68, πίν. 73 – 81.

Έργον 1983, 35–36, εικ. 41, 43.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: Αγρός Χατζηελένου-Μπιτσάκη. α. Ναΐσκος (από Α.). β. Αυλή με δάπεδο από κομμάτια κεραμιδιών και βωμός (από ΒΑ) (ΠΑΕ 1983Α, πίν. 75).

Φωτ. 2: Αγρός Χατζηελένου-Μπιτσάκη. Δωμάτιο ΒΑ του ναΐσκου: α. Στρώμα καταστροφής. β. Κεφάλι γυναικείου ειδωλίου. (ΠΑΕ 1983Α, πίν. 76).

Φωτ. 3: Ο οίκος του τεμένους στα βόρεια της αγοράς. (*Έργον* 1983, εικ. 41)

Φωτ. 4: Ειδώλια σε δωμάτιο του μεσαίου οικοδομικού τετραγώνου Β της αγοράς.
(*Εργον* 1983, εικ. 43)

Ευαγγελία Γεωργίου